

CENTRUM FÖR
BIOLOGISK
MÅNGFALD

Biologiskt kulturarvsbingo

Lantrasdjur

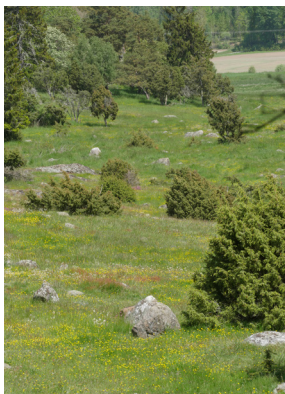
Gammal äppelsort

Trädgårdsväxt
utan bebyggelse

Buske i skog

Artrik betesmark

Stubbskottssockel

Hamlade träd

Gullvivor

Hagmarksträd/ljusträd

Packa en väska med gofika och ge dig ut i skog och mark! Se hur många kulturarvsbingo-rutor du kan kryssa för. På baksidan har vi skrivit om det olika företeelser som du ser här.

Besök vår webbsida för läsa mer om biologiskt kulturarv som man kan hitta i naturen. Lycka till!
Läs mer på www.slu.se/kulturarvsbingo

Vad berättar naturen om kulturen?

Lantrasdjur

Lantraser är ett kulturarv av levande djur med egenskaper som utvecklats under lång tid, genom att de funnits länge i ett område och anpassat sig till den lokala miljön i och dess specifika förutsättningar. Det gamla bondesamhällets djur blev med tiden ansedda som för lågproduktiva för det framväxande moderna jordbruket. Med tiden skaffade allt fler bönder nya och "bättre" raser. För att inte de gamla rasernas skulle gå helt förlorade började man definiera lantraser frö häst, kor, får, getter, svin, ankor, gäss, höns, och kaniner. Lantraserna är ofta mångfunktionella snarare än högproduktiva.

Gammal äppelsort

Leta i gamla övergivna trädgårdar (eller din egen) efter gamla äppelsorter och konsultera en äppelbok för att ta reda på mer. Om du får plocka äpplena kan du baka en kulturarvspaj. Elva äppelsorter har certifierats som Grönt kulturarv®, t.ex. Aroma, Cox's Pomona, Filippa, Gravensteiner, Oranie, Katja, Signe Tillisch och Åkerö. Du kan också hålla utkik efter andra gamla trädgårdssorter av blommor och grönsaker. Exempelvis framgår det ofta på fröpåsar i handeln om sorten är en gammal kultursort, eller om de rent av fått certifiering som Grönt kulturarv®.

Trädgårdsväxt utan bebyggelse

Kvarstående trädgårdsväxter kan visa människors boplatser långt efter att husen är borta. Det finns många slags trädgårdsväxter som kan leva kvar efter att människan lämnat, till exempel blommor såsom påsklilja, pingstlilja, brandlilja, scilla. Eller kryddor och medicinalväxter såsom spansk körvel, libbsticka och mästerrot. Buskar såsom snöbär, syren och spireor. Bärbuskar och bärande träd såsom krusbär, vinbär, äpple, päron och plommon. Rabarber är en annan växt som kan leva kvar länge. Om du hittar gamla trädgårdsväxter kan det vara intressant att söka igenom området efter andra tecken på bebyggelse.

Buskar i skog, inklusive ene-skelett

Buskar är känsliga för skugga och kan bara växa upp i en ljus miljö. Finner man därför buskar i tät skogen är dessa ett bevis för att det tidigare varit mycket ljusare. Enbuskar kan bli riktiga gamla. De klarar en tids beskuggning men dör sedan. Kvar står vita eneskelett.

Artrik betesmark

Gullviva, mandelblom, kattfot, blå viol... och många andra växter trivs i traditionella betesmarker med lång hävdhistoria. Idag är det vanligt att djur betar gammal åkermark, men fram tills jordbruket industrialiserades, var ögödslade artrika gräsmarker det enda som betades. Dessa betesmarker har minskat rejält i landskapet, men de som finns kvar kan ha formats av hundratals, ja ibland tusentals år av beteshävd. Med tiden har vegetationen utformat en grässvål, d.v.s. en tjock filt av rötter och växtdelar där en stor del av näringen ligger lagrad. Växterna är med lågvuxna än på en produktiv (eller ohävdad) gräsmark, men kan vara oerhört artrik. Begränsningen på näring, och att djuren betar gör att ingen växt tillåts bli så dominant att den konkurrerar ut småväxta arter. En gräsmark som domineras av midsommarblomster och hundkex är i allmänhet inte speciellt artrik. Leta efter betesmarkerna med de lågväxta blommorna.

Stubbskottssockel

När man skär eller hugger av träd nära marken kan det växa upp flera nya stammar omkring den gamla stubben. Om stammarna tas av om och om igen, växer stammarna i en sockel, som ibland är upphöjd från marken och ibland är utbredd på marken. Stora socklar (höga eller vida) kan vara många hundra år gamla och vittnar om att människor skördad stammarna i många generationer. Det främsta skälet till stubbskottsbruket var att få klenved. Träden skördades med mellan 20–30 års mellanrum. Träden växte i en slätteräng eller betesmark. Stubbskottssocklar är ett relativt ouppmärksammat kulturarv. Håll utkik!

Hamlade träd

Ett hamlat träd har fått sitt speciellt utseende från att människan skurit av grenarna många gånger. De kan se ut på många sätt, men mest typiskt har trädet grenat sig från en punkt där det beskurits. Träden har ofta en grov stam under beskärningsstället och är lågväxta. De kan ha formen av kandelabrar, eller ha formen som typiska pilar i en pilevall. Ytterligare andra har mer subtila spår som är svårare att lära sig se. Beskärningspunkten sitter ofta ett fåtal meter över marken utom räckhåll för betande mular. Syftet med hamlingen har varit att samla in löv till vinterfoder åt djuren. Före jordbrukets industrialisering var löv och hö från slätterängar det viktigaste djurfodret för vintern. Människan har skördat löv från i stort sett alla lövträd, men det kan skilja mellan regioner vilka som var vanligast använda. Även tall och gran har hamlats, till getter, eller för att lägga som strö under djuren. I parker och alléer har man också beskurit träd av estetiska skäl.

Gullvivor

Gullvivor verkar främst växa på platser där man tillämpat sen hävd, d.v.s. vegetationen har fått stå orörd långt fram på sommaren (juni-juli). Gullvivemarken har därför ofta historia som slätteräng, eller bete med sent betespåsläpp. Det kan vara betesbackar och åkerholmar som ingått i samma hägnad som åker eller slätteräng, och där betet måst vänta till efter skörd. Det finns många andra tidigblommande växter som gynnas av sen hävd, t.ex. backsmörblomma, knölsmörblomma, mandelblom och backklöver.

Hagmarksträd/ljusträd

Träd som vuxit upp i en ljus miljö har kunnat utveckla grenar som sträcker sig långt åt sidorna. Om den idag växer inne i skog kan grenar ha fallit av, men man ser ändå att det stått ljust eftersom trädet har tjockare stam än vanligt och grenstumpar eller ärr där grenarna tuitit. Den gamla sparbankseken är ett typiskt hagmarksträd, men alla trädslag breder ut sig åt sidorna om de växer upp i en ljus miljö. Det lättaste sättet att lära sig känna igen dem är att också lära sig se hur träd ser ut när de vuxit upp i skugga. De blir då smala och höga och har sina grenar koncentrerade långt upp på stammen. En specialform av ljusträd är de som vuxit upp i ett bryn, eller i kanten av en lucka i skogen. Dessa träd får kraftigare grenar på den sida som vätte mot ljuset.

Läs mer på www.slu.se/kulturarvsbingo